

УДК 811. 512.154:811.411.21
DOI 10.58649/1694-5344-2025-2-281-285

ӨСКӨНБАЕВА М.
Эл аралык Кувейт университети
ОСКОНБАЕВА М.
Международный Кувейтский университет
OSKONBAEVA M.
International Kuwait University

КЫРГЫЗ ЖАНА АРАБ ТИЛДЕРИНИН ТИПОЛОГИЯЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КЫРГЫЗСКОГО И АРАБСКОГО ЯЗЫКОВ

TYPOLOGICAL FEATURES OF KYRGYZ AND ARABIC LANGUAGES

Кыскача мүнөздөмө: Бул берилген макалада кыргыз жана араб тилдеринин өз ара типологиялык өзгөчөлүктөрү каралат. Кыргыз жаа араб тилдери тектеш эмес тилдерден болгондуктан көптөгөн айырмачылыктары бар. Араб тили морфологиялык түзүлүшү боюнча флективдүү тилдердин катарында болгондуктан кыргыз тилинин грамматикасынан сөз жасоо, сөз өзгөртүү, род категориялары, сан категориялары, зат атооч, этиш, сүйлөмдөрдүн бөлүнүшү ж.б. дагы морфологиялык түзүлүштөрүнө жана айырмачылыктарына кыскача талдоо жүргүзүлөт. Кыргыз жана араб тилдеринин салыштыруулары боюнча айрым тил изилдөөчүлөрдүн илимий иштеринин жыйынтыктары да мисалдар менен берилмекчи. Ошондой эле, берилген макалада араб тил илиминин грамматикасынын изилдениш тарыхы андагы негиздөөчүлөрүнүн бири болгон окумуштуу, филолог Сибавайхтин тыбыш, сөз, уңгу, мүчө, этиш, кызматчы сөздөр туурасында изилдөөлөрүнө да токтолмокчубуз.

Аннотация: В данной статье рассматриваются типологические особенности кыргызского и арабского языков. Кыргызский и арабский языки, будучи неродственными языками, имеют много различий. Поскольку арабский язык по своему морфологическому строению относится к флективным языкам, в статье проводится краткий анализ его морфологической структуры и отличий от грамматики кыргызского языка, включая словообразование, словоизменение, категории рода и числа, существительное, глагол, классификация предложений и другие морфологические структуры. Также приводятся результаты научных работ некоторых лингвистов по сопоставлению кыргызского и арабского языков с примерами. Кроме того, в статье затрагивается история изучения грамматики арабского языка, а также рассматриваются исследования одного из его основоположников – ученого и филолога Сибавайхи. Внимание уделяется его трудам по фонетике, морфологии, словообразованию, грамматическим формам глагола, служебным частям речи и другим аспектам языкознания.

Abstract: This article deals with the typological features of Kyrgyz and Arabic languages. Kyrgyz and Arabic, being unrelated languages, have many differences. Since Arabic language by its morphological structure belongs to inflecting languages, the article briefly analyzes its morphological structure and its differences from Kyrgyz language grammar, including word formation, verbalization, categories of gender and number, noun, verb, sentence classification and other morphological structures. The results of scientific works of some linguists on comparison of Kyrgyz and Arabic languages with examples are also given. In addition, the article touches upon the history of the study of Arabic grammar, and examines the research of one of its founders, the scientist and philologist Sibawayh. Attention is paid to his works on phonetics, morphology, word formation, grammatical forms of the verb, service parts of speech and other aspects of linguistics.

Негизги сөздөр: кыргыз тили; араб тили; флективдүү; агглютинативдүү; морфология; тил илими.

Ключевые слова: кыргызский язык; арабский язык; флективный; агглютинативный; морфология; языкознание.

Keywords: Kyrgyz language; Arabic language; inflecting; agglutinative; morphology; linguistics.

Түрк тилдери анын ичинен кыргыз тили араб тили менен типологиялык өзгөчөлүктөрү боюнча айырмаланып турат. Кыргыз тили типологиясы (морфологиялык түзүлүшү) боюнча мүчөлөмө (агглютинациялама) тилдердин катарына кирет [3]. Дүйнө жүзүндө ар бир тилдин өзүнүн структуралык өзгөчөлүктөрү бар. Алар сөз жасоо, сөз өзгөртүү ж.б. жагынан бири – биринен айырмаланат. Ал эми араб тили семит тилдеринин морфологиялык түзүлүшү боюнча флективдүү тилдердин катарын толуктайт. Түрк тилдери, кыргыз тили араб тили менен чыгыш теги жагынан сөз жасоо, грамматикалык формаларынын түзүлүшү жагынан да бири – биринен айырмаланып турат. Кыргыз тилинде сөз бул өзүнчө мааниси бар сөз уңгусуна ар кандай мүчөлөрдүн улануусу аркылуу жасалса, араб тилинде бул нерсе сөздүн өзүнүн ички түзүлүшүнүн (ички флексия) өзгөрүү жолу менен ишке ашырылат. Кыргыз тили менен араб тилдери тектеш эмес тилдер болгондуктан көптөгөн айырмачылыктары бар. Мисалга алсак; араб алфавитинде жыйырма сегиз тамга болсо, алардын бардыгы үнсүз тыбыштар. Алардын үстү, астына коюлган артиклердин жардамы менен үндүүлөр айтылат. Алар; فتحة (фатха), كسرة (касра), ضمة (дамма). Ал эми, кыргыз тили тыбыштык жагынан төмөндөгүдөй мүнөздөлөт: мында 8 кыска (а, э, о, ө, у, ү, ы, и) жана 6 созулма (аа, оо, уу, үү, ээ, өө) үндүү бар [3]. Кыргыз тилинде жазуу солдон оңго карай жазылса, араб тилинде оңдон солду карай жазылат жана кыргыз тилиндегидей сүйлөмдө, сөздө баш тамга колдонулбайт. Кыргыз тилинде баш тамгадан башкасынын бардыгы бирдей жазылса араб тилинде бир эле тамга төрт башка жазылат. Өз алдынча турушунда (башкы тамга катары) сөздүн башында, сөздүн ортосунда, сөздүн аягында башкача жазылат. Сылыктык иретинде айтылган кыргыз тилиндеги “сиз” деген кайрылуу араб тилинде “силер” деп колдонулат. Ушуга окшогон кыргыз – араб тилдеринин көптөгөн айырмачылыктары бар.

Араб тилиндеги уңгуда кыргыз тилиндегидей бир маани болбойт алар үч үнсүз тамгадан турат. Жаңы сөз мында уңгунун курамына үндүү тыбыштардын катышуусу жана алардын өзгөрүүсү, түшүп айтылышы аффикстер (префикстер, суффикстер) жалгануу жолу менен жасалат.

Негизинен араб тилинде аффикстер уңгу үнсүздөрдүн алдынан да, аягынан да жалганышы мүмкүн. Ал эми кыргыз тилинде

болсо мүчөлөр уңгудан же туунду уңгудан кийин жалганат. Ошондой эле, кыргыз тилинде сөздөгү мүчөлөрдүн аз же болбосо көптүгүнө карабастан уңгуну оңой жол менен ажыратып алууга болот. Араб тил илиминин грамматикасынын изилдениш тарыхына кайрылсак, араб грамматикасынын негиздөөчүлөрүнүн бири окумуштуу, филолог Сибавайх. Анын “Аль Китааб” аталышындагы бир нече томдук китеби араб тил илиминдеги сөз, сүйлөм, тыбыш ж.б. жөнүндөгү эң алгачкы эмгек. Мында النحو (Ан-наху) деп аталган, араб тилинин грамматикасы изилденип, ошонун негизинде ал окумуштуу араб грамматикасынын негиздөөчүсү деп аталган. Сибавайх грамматика илимин азыркыдай морфология жана синтаксис деген бөлүмдөргө ажыратып караган эмес. النحو (Ан – наху) сөзүнүн терминдик маанисин айтсак сүйлөмдөрдүн өзгөрүшүнө карата сөздүн аягынын өзгөрүшүн жана өзгөрбөшүн билдире турган илим б.а. араб тилинин синтаксиси. Ал эми الصرف (Ас – сарф) илими жалгыз сөздөрдүн абалын изилдеген б.а. араб тилинин морфологиясы [5].

Окумуштуу Сибавайх сүйлөм сөздөрдөн, сөздөр тыбыштардан түзүлөрүн жана ал тыбыштардын айрымдары негизги уңгу, мүчөлөр ошондой эле, сөздөр, атоочтор, этиштер жана кызматчы сөздөр үч түргө бөлүнөрүнө токтолуп, этиштер чак, жак категориялары боюнча бөлүнүп, атоочтор болсо сан, тек, жөндөмө категориялары боюнча өзгөрүп, айтылаарын кошумчалаган. Албетте, буларга кыргыз тил илими менен өз ара айырмачылыктарына ишибиздин жүрүшүндө кененирээк токтолмокчубуз. Жогоруда атагандай, араб тилиндеги бардык сөздөр үч негизги топко, тактап айтсак үч сөз түркүмүнө бөлүнөт. Алар: اسم (ысым) атооч, فعل (фиел) этиш жана حرف (харф) кызматчы сөздөр. اسم (ысым) атооч бул – өз алдынча бир маанини түшүндүргөн сөз. М: (أنا - мен), (أنت - сен), (هـ - калем) ж.б. [5]. اسم (Ысым) атооч араб тилинде кыргыз тилиндегидей эле заттык маанидеги түшүнүктөрдүн, кубулуштардын аттарын билдирген сөздөр эсептелинет. Адамга байланыштуу зат атооч сөздөр مَنْ (ман) ким? деген суроого ал эми калгандары مَا (маа) эмне? деген суроолорго жооп берет. Болгону зат атоочтор жөндөмө жана сан формалары аркылуу өзгөрөт. مَنْ (ким?) сурама ат атоочу кыргыз тилиндегидей адамдарга гана колдонулса مَا (эмне?) сурама ат атоочу адам эместерге колдонулат. Эскерте кетчү нерсе, булардын айырмасы кыргыз

тилиндеги сурама ат атоочтор жөндөмө, сан, жак жана жалпы таандык мүчөлөрү аркылуу өзгөрөт. Ал эми араб тилиндеги сурама ат атоочтор бул категориялар боюнча өзгөрбөйт. Мисалы; *من جاء المدرسة ؟* (сүйлөмдү кыргызча мектепке ким келди? Дөп, болбосо мектепке кимдер келишти? Дөп да, эки түрдүү которууга болот деген ойдобуз. Ошондой эле, зат атоочтор (اسم) араб тилинде тек категориясы жагынан экиге бөлүнөт. Алар *مذكر* (музаккар) эркек теги жана *مؤنث* (муаннас) аял теги. *مؤنث* муаннастын төмөндөгүдөй үч белгиси бар. 1) *التاء المربوطة* (та – альмарбута) ысымдын аягына кошулган тоголок та (ة). Мисалы: *امراة* (имра'атун) аял. 2) *الألف المقصورة* (алиф - максура) ысымдын аягына кошулган (ى) йа түрүндөгү алиф. Мисалы: *ضربى* (дурба) бул сөздүн музаккары *أضرب* (адрабу). 3) *الألف الممدودة* (алиф альмамдуда) ысымдын аягында хамзадан мурун келген алиф (اء). Мисалы: *أحمر* (хамра'а) бул сөздүн музаккары *أحمر*. Ошондой эле, *مذكر* (музаккар) жана *مؤنث* (муаннас) үч түрдүү болот. 1) *مفرد* (муфрад) жекелик санды билдирген сөз. М: *معلم* (мугалим эркек теги, *معلمة*) мугалим аял теги. 2) *مثنى* (мусанна) экилик санды билдирген сөз. М: *معلمان* (эки мугалим эркек теги, *معلمتان*) эки мугалим аял теги. 3) *جمع* (жамь) көптүк түрдү билдирген сөз. М: *معلمون* (мугалимдер эркек теги, *معلمات*) мугалимдер аял теги [5]. Мындай род категориясы кыргыз тилинде эч зарылдыгы жок, орус тилинде кеңири өөрчүгөн. Род категориясы зат атоочтон, сын атоочтон, иреттик сан атоочтон, өткөн чак формасындагы этиштерден ж.б. байкалат. Дүйнөдө роддук категорияга ээ болбогон же орус тилиндеги сыяктуу род категориясы кеңири өнүкпөгөн тилдер да бар. Буга мисалы; фин, грузин, түрк тилдери ж.б. саноого болот [1]. Араб тилинде сан категориясы мындайча үч негизги топко бөлүнөт. Жекелик, экилик жана көртүк *جمع* (мүрд, *مثنى*, *مفرد*). Сан категориясынын араб тилинде кыргыз тилинде жок экилик түрү бар. Мында зат атоочтун экилик түрүндө сөздүн негизги формасына (أن) ани мүчөсү уланып жасалат. Мисалы: *كتاب* (китааб) китеп *كتابتان* (китаабаани) эки китеп. *زهرة* (захра) гүл *زهراتان* (захратаани) эки гүл ж.б. Ал эми зат атоочторго эч кандай мүчө уланбай колдонулган бардык түрү жекелик санды билдирет. Мисал келтирсек: *دفتر* (дафтарун) дептер, *مسطرة* (мисторатун) сызгыч ж.б. Ал эми кыргыз тилинде зат атоочтор болгону жекелик жана көптүк санда айтылат. Мисалы орус тилин алсак, кээ бир окумуштуулардын пикиринде байыркы орус тилинде да экилик

сан болгонун алар убакыттын өтүшү менен ал жоюлуп көптүк санга өтүп кеткен [1]. Көптүк сандагы зат атоочтор да эки же андан көп бир өңчөй заттарды атайт. Жекелик сан менен көптүк санды бири – биринен айырмалап турган грамматикалык каражат көптүктүн лар мүчөсү болуп эсептелет. Бул мүчө уңгудагы үндүү, үнсүз тыбыштарга карата өзгөрүп, он эки вариантта колдонулат. Зат, буюм, кубулуш аттарынын жеке же жалгыз экендигин билдирген учуру жекелик сан, ал эми эки же андан көп экендигин туюндурган учуру көптүк сан деп аталат. Көптүк санды билдирген зат атоочторго – лар мүчөсү жалганат. М: тоо – тоолор, шаар – шаарлар ж.б. Ошондой эле кыргыз тилинде айрым зат атоочтор лар мүчөсү жалганбай туруп эле көптүк санды туюндура берет. Мисалы: жалпылама маани берген сөздөр ошол турушу менен эле көптүк санды билдирет. М: Мал, куш, журт, калк ж.б. М: Абдыкул мал айдап келе жатат [7].

Араб тилинде бир тыбыштан турган муун болбогондуктан бир тыбыштан турган сөз да жокко эсе десек болот. Бирок бир муундан турган сөздөр өз алдынча келгенде кандайдыр бир мааниге ээ болбойт, болгону сүйлөмдө белгилүү бир грамматикалык функцияны аткарган сөздөр болуп саналат. Алар (حرف) «харф» (أداة) «адаат» же (عامل) «аамил» деп аталат. М: (ب) би, (و) ва, (ل) лам, (ك) ки ж.б. сөздөр. Араб тилинде кызматчы сөздөр сүйлөмдөрдөгү жана сөз айкаштарындагы сөздөрдү байланыштыруу милдетин аткарат. Ал сөздөрдүн жогоруда айтылгандай өз алдынча жеке лексикалык мааниси жок. Ошондуктан толук мааниси бар сөздөр менен колдонулуп жалпы бир маанини билдирет. Кызматчы сөздөр араб тилинде дайым өзү катышкан сөздүн алдына келет. Мисалы: *في* (филь жаамаати) «университетте» мында (في) фи анда, анын ичинде деген мааниге ээ. Дал ушул сымал *على* (ала), *إلى* (ила), *من* (би), *ب* (мин), *عن* (ан) ж.б. сөздөрдү атоого болот. *حرف* «Харф» бул өз алдынча бир мааниге ээ болбогон сөз, андыктан *حرف* «харф» бир сүйлөмдө *اسم* «ысымга» же *فعل* «фиелге» кошулган учурда гана маани берет. М: *في* (фи) до, дө, да, де деген маанини бир сүйлөмдө ысымга кошулуп туюнтат. М: *زيد في البيت* (Зайд үйдө) [5].

Кыргыз тилинде сын атооч заттардын өңү – түсүн, формасын, көлөмүн, массасын, даамын билдирип кандай? кайсы? деген суроолорго жооп берет. Ал эми араб тилинде *كيف* (кайфа) жана *أي* (аййи) сөздөрү колдонулат. М: *كيف حالك* ? (кайфа хаалука) абалың кандай? болбосо

кандайсың? كيف(кайфа) сөзү түгөйү менен жакындашуу (ыкташуу) байланышы аркылуу жөндөмө, сан, жак категориялары боюнча өзгөрбөйт жана сын атоочтордун ордуна колдонулганда сүйлөмдө баяндоочтук милдетти да аткарат. Ошондой эле, кээде этиштер менен байланышып, сын – сыпат бышыктоочтук да милдетти аткарып, айрым учурда тактоочтордун ордуна да колдонула берет. Бул сурама ат атооч кыргыз тилине кантип? деген сөз иретинде да которулуп, колдонула берет. Мисалга алсак: كيف الجو في -قرغيزستان? Кыргызстанда аба ырайы кандай? كيف تعرف مدينة بشكيك? Бишкек шаарын кандай билесиң? Кыргыз тилиндеги мындай өзгөчөлүктөргө ээ десек болот. Жак мүчөлөрүндө мен кандаймын? сен кандайсың? Ал кандай? ж.б. мисалдарды келтирсек болот. Бул сурама ат атоочу кээде сүйлөмдө аныктоочтук милдетти аткарып келет. М: Сен кандай түстөрдү жакшы көрөсүң? Ал эми أي (айи) сурама ат атоочун кыргыз тилиндеги кайсы? Сурама ат атоочу катары эсептесек болот. Бирок кээде сүйлөмдө түгөйү менен ыкташуу байланышы аркылуу байланышса أي сурама ат атоочу род, жөндөмө категориялары боюнча өзгөрүп, өз түгөйү менен таандык байланыш тагыраагы изафеттик жолу аркылуу байланышкандыктан илик жөндөмөсүндөй өзгөрөт. М: جنت من أي مدن? сен кайсыл шаардан келдин? жана يقرأ أي كتاب? сен кайсы китепти окуп жатасың? أي (айи) сурама ат атоочу кээде сүйлөмдө иреттик сан атоочторго колдонулгандай канчанчы? деген сурама ат атоочтордун да ролун аткарат. Ага төмөндөгүдөй мисал келтирсек болот. تسكن في -أي طبق? сен канчанчы этажда жашайсың? Сан атоочтор кыргыз тилинде заттын санын, эсебин көрсөтүп, канча? нече? деген суроолорго жооп берет. Сан атоочтун кыргыз тилинде алты маанилик түрү бар. Алар: эсептик (беш, төрт, эки жүз), иреттик (экинчи, үчүнчү, алтынчы), жамдама (алтоо, жетөө, үчөө), чамалама (бештей, отуздай, жүзчө), топ (экиден, төрттөн, беш – бештен), бөлчөк (экиден бир, алтыдан үч). Араб тилинде дал ушул сан атоочторго كم (кам) жана жогоруда сөз кылгандай أي (айи) деген сөздөр колдонулат. كم сурама ат атоочу маанилик жактан канча? деп, айтылганы менен сүйлөмдө өз түгөйү менен ыкташуу байланышы аркылуу байланышса эгер б.а. өз түгөйү менен نصب (наб) мындайча айтсак табыш жөндөмөсүндө болуусун шарттайт. Мисалы: كم كتابا في الحقيقة? (сумкада канча китеп бар?).

Кыргыз тилинде да, араб тилинде да канча? كم сурама ат атоочтору суроо маанисинде эмес «көп», «көптөгөн» деген мааниде да колдонулат. Араб тилинде كم сурама ат атоочу көптүк сандагы формасы канчалаган деген мааниде эгер колдонулса, анын формасы эмес, грамматикалык функциясы өзгөрүүгө дуушар болот деп, айтууга негиз бар. Ал эми, кыргыз тилинде бул канча? сурама ат атоочунун көптүк сандагы формасы, же болбосо канчалаган деп, өзгөргөн формасы аркылуу берилет. Ошондой эле, эскерте кетчү нерсе кыргыз тилинде сандар саналуучусу кыскарып, көптүк түрдө айтылат жана бул учурда аларга канчоо? деген суроо берилет, араб тилинде мындай тилдик нерсе жок экенин кошумчалайбыз. Тактоочтор кыргыз тилинде кайда? качан? кантип? кандай? деген сыяктуу суроолорго жооп берсе, араб тилинде متى? (мата), كيف(кейфа)? أين(айна) ж.б. сурама ат атоочтор колдонулат. Мында كيف(кейфа) сөзү жогоруда сөз кыргандай сын атоочторго жана сын – сыпат тактоочторго карата колдонулуп, кыргыз тилиндегидей кандай? кантип? деген сурама ат атоочтордун маанилерин билдирет. أين(айна) сурама ат атоочу орун тактоочторго карата колдонулуп, кыргыз тилиндеги кайда? ат атоочунун эквиваленти десек болот. Кайда сурама ат атоочунун кайдан? каякка? деген өзгөргөн формалары да бар, араб тилинде болсо, буларга أين(айна) сурама ат атоочунун предлогдор менен ыкташкан من أين? (мин айна) жана إلى أين? (ила айна) деген формалары дал келет. Мисалы: من أين أنت? (мин айна анти) сен кайсыл жактан болосун? жана إلى أين أنت? (ила айна анти) сен каякка бара жатасың? Шилтеме ат атоочтор бир бир өңчөй заттардан же түшүнүктөрдүн ичинен бирөөнү бөлүп көрсөтөт. Кыргыз тилиндеги ат атоочторду алардын маанилерине жараша бир нече топторго бөлүп карайбыз. 1. Жактама ат атоочтор: мен, сен, сиз ж.б. 2. Шилтеме ат атоочтор: бул (бу), ушул (ушу), ошол (ошо) ж.б. 3. Сурама ат атоочтор: ким? эмне? ж.б. 4. Тангыч ат атоочтор: эч бир, эч кайда ж.б. 5. Аныктама ат атоочтор: ар бир, ар ким ж.б. 6. Белгисиз ат атоочто: алда кайда, алда качан ж.б. [2]. Бул боюнча Б.Иманкулова кыргыз жана араб тилдериндеги шилтеме ат атоочтор боюнча илимий макаласын карасак, араб тилинде шилтеме ат атоочтор толук гана формада келээрин, жана аларды төмөндөгүдөй формада жазылаарына токтолгон. Мисалы; هذا (хаза) бул, эркек теги үчүн. هذه(хазиhi) бул, аял теги үчүн, هذان(хазани) бул экөө, эркек

теги үчүн, هاتان(хатани) бул экөө аял теги үчүн, هؤالء(хауляи) булар аял теги жана эркек теги үчүн. ذلك(залика) ошол жана ошолор أولئك(уляика) буларга [4] кошумча иретинде мындайча мисал келтирсек болот; هذا قلم(хаза каламун) бул ручка.

Кыргыз тилинде сүйлөм айтылыш максатына карай жай сүйлөм, суроолу сүйлөм, илептүү сүйлөм буйрук сүйлөм болуп төрткө бөлүнөт. Араб тилиндеги сүйлөмдөрдүн бөлүнүшү туурасында кеп кылсак. Араб тилинде сүйлөмдөр атоочтук сүйлөм الجملة الاسمية(аль жумла аль исмиййа) жана الجملة الفعلية(аль жумла аль фиалия) болуп экиге бөлүнөт. Мында сүйлөмдөгү ээ مبتدا(мубтада) менен баяндоочтун خبر(хабар) кызматын атоочтор اسم(ысым) аткаrsa, анда ал сүйлөм атоочтук сүйлөм الجملة الاسمية(аль жумла аль исмиййа) деп аталат. Мисалы; مريم تدرس الدرس(Марьям тадрусу аддарса) Марьям сабак окуп жатат. Этиштик сүйлөм الجملة الفعلية(аль жумла аль фиалия) бул сүйлөм этиштен түзүлөт же болбосо этишке кошулган сүйлөмдүн айкындооч мүчөлөрүнөн турат. Ал فعل(фиел) менен башталып, فاعل(фиел) менен فاعل(фааилден) же نائب الفعل(нааибу фиелден) түзүлгөн сүйлөмдөр الجملة الفعلية(этиштик сүйлөмдөр) деп аталат. Мисалы; жогорудагы эле сүйлөмдү мындайча ордуларын алмаштыруу менен تدرس مريم الدرس(тадрусу Марьям аддарса) окуп жатат Марьям сабакты деп, которулат жана муну этиштик сүйлөм الجملة الفعليةдеп, атасак болот. Мында فاعل(фаил) деп, кыймыл аракеттин ээсин ал эми نائب الفاعل(наиб фаил) кыймыл аракеттин ээсинин жардамчысы экенин эскерте кетмекчибиз.

Бул боюнча М. Аксойдун диссертациялык ишинде араб жана кыргыз тилдериндеги этиштер бири – биринен кээ бир өңүттөрү боюнча кескин айырмаланат деген, жыйынтыкка келет [6].

Корутунду

Кыргыз жана араб тилдеринин типологиялык өзгөчөлүктөрү боюнча төмөндөгүдөй жыйынтыкка келдик

- Кыргыз тилинде сөз бул өзүнчө мааниси бар сөз уңгусуна ар кандай мүчөлөрдүн улануусу аркылуу жасалса араб тилинде бул нерсе сөздүн өзүнүн ички түзүлүшүнүн (ички флексия) өзгөрүү жолу менен жүзөөгө ашырылат.

- Кыргыз тилинде жыйырма эки үнсүз, он төрт үндүү тамга болсо, араб тилинде болгону жыйырма сегиз тамга бар алар асты, үстүнө

коюлган артиклердин (аракеттердин) негизинде гана үндүү болуп айтылат.

- Кыргыз тилинде баш тамгадан башкасынын бардыгы бирдей жазылса, араб алфавитинде бир эле тамга төрт башка жазылат.

- Кыргыз тилинде мүчөлөр уңгудан же туунду уңгудан кийин жалганса, араб тилинде аффикстер уңгу үнсүздөрдүн алдынан да, аягынан да жалганышы мүмкүн.

- Кыргыз тилиндеги сурама ат атоочтор жөндөмө, сан, жак жана жалпы таандык мүчөлөрү аркылуу өзгөрөт. Ал эми араб тилиндеги сурама ат атоочтор бул категориялар боюнча өзгөрбөйт.

- Кыргыз тилинде зат атоочтор тек категориясы боюнча эч зарылдыгы жок, араб тилинде, зат атоочтор اسم(асм) тек категориясы жагынан экиге бөлүнөт. Алар منكر(музаккар) эркек теги жана مؤنث(муаннас) деп аталат.

- Кыргыз тилинде сандар саналуучусу кыскарып, көптүк түрдө айтылат жана бул учурда аларга канчоо? деген суроо берилет, араб тилинде мындай тилдик нерсе жок экенин кошумчалайбыз.

- Кыргыз тилинде сүйлөм айтылыш максатына карай төрткө бөлүнөт. Араб тилинде сүйлөмдөр атоочтук сүйлөм الجملة الاسمية(аль жумла аль исмиййа) жана الجملة الفعلية(аль жумла аль фиалия) этиштен түзүлгөн сүйлөм болуп экиге бөлүнөт.

Колдонулган адабияттар

1. Тил илимине киришүү / Т. Акматов, С. Давлетов, К. Сартбаев, С. Иманалиев. – Фрунзе: Мектеп, 1980, 172-б.
2. Абдувалиев И. Азыркы кыргыз тили – морфология. – Бишкек: «Бийиктик плюс», 2015, 324-б.
3. Джапанов А. Тилдер энциклопедиясы. – Бишкек, 2017, 634-б.
4. Иманкулова Б. Кыргыз жана араб тилдериндеги ат атоочтордун өз ара айырмачылыгы // Билим жана Тарбия, 2022, № 1(34), 117-б.
5. Колдошев Н. Нахву нур. – Бишкек: Имак офсет, 2021, 252-б.
6. Аксой М. Араб жана кыргыз тилдеринин салыштырма морфологиясынын негиздери: дисс. – Бишкек, 2019.
7. Токтоналиев К. (жалп ред. астында) Азыркы кыргыз тили. – Бишкек, 2015, 515-б.

Рецензент: к.филол.н., доцент Максүтова А.А.